

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หนังสือคือบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือคือแหล่งความรู้ ความคิด ประสบการณ์
จินตนาการและอารมณ์ของบุคคลซึ่งอยู่รวมกันเป็นสถาบัน สังคม สมาคม องค์กร หน่วยราชการ
การบันทึกและถ่ายทอดความรู้ ความคิดต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นกระบวนการของวิวัฒนาการแห่ง
วัฒนธรรมของมนุษย์ชาติ ยุคที่ยัง ไม่มีสัญลักษณ์และตัวอักษรใช้ เป็นเครื่องบันทึกและถ่ายทอด มนุษย์
ก็ใช้วิธีบอกกล่าวด้วยคำพูด หรือใช้สิ่งของบางอย่างแทน เช่น การใช้เสาหินหรือพัทธสีมาบ้กรอบ
พระอุโบสถ เป็นการบอกขอบเขตและบริเวณ ซึ่งเราถือปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ โดยไม่มีการเขียน
ข้อความบอกกล่าวอย่างไร บางทีก็เขียนรูป เช่น รูปวัว รูปคน รูปมือ ซึ่งได้ค้นพบตามถ้ำต่าง ๆ
ที่คงจะเป็นที่มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เคยอาศัยอยู่หรือเคยใช้ เป็นสถานที่เพื่อการอย่างใดอย่าง
หนึ่ง จนเมื่อรู้จักคิดตัวอักษรเป็นสัญลักษณ์เครื่องบันทึกและถ่ายทอดความรู้ ความคิด มนุษย์ก็ใช้ตัว
หนังสือ วัสดุต่างๆ เพื่อการบันทึก มีตั้งแต่เปลือกไม้ หิน แห้งดินเหนียว ซี่ผึ้ง ไม้ไผ่จนถึงกระดาษ
ฟิล์ม และ เทปคอมพิวเตอร์ วิธีการบันทึกและถ่ายทอดก็มีการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพในการบันทึก
และถ่ายทอดเผยแพร่มากขึ้นตามลำดับ (แมนมาส ชาลิต, 2521)

ด้วยเหตุที่หนังสือทำหน้าที่ดังกล่าว หนังสือจึงเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้
ความคิด และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สะสมจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งสืบต่อกันไป ความรู้
ต่างๆ เหล่านี้จึง เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ในการพัฒนาคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ และ
ถ้าผู้ใหญ่รู้จักอบรมสั่งสอนให้เยาวชนมีนิสัยรักการอ่าน รู้จักค้นคว้า เพื่อเด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่
มีคุณภาพต่อไป ในวัยเด็กหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเด็กมากที่สุดคือ "หนังสือเรียน" อาจกล่าวได้ว่า
เด็กและ เยาวชนใช้เวลาอยู่กับหนังสือเรียนมากที่สุดในช่วงชีวิตที่อยู่ในวัยเรียน ไม่ว่าเด็กคนใดก็
สามารถมีหนังสือเรียนเป็นของตนเองได้ เพราะหนังสือเรียนเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนที่มี
ราคาถูกที่สุดในปัจจุบัน เนื้อหาที่มีในหนังสือเรียนก็มากไปด้วยคุณค่าอันที่จะสร้างทัศนคติความ
เชื่อ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามที่จะส่งเสริมและพัฒนาความคิด สติปัญญาและจิตใจให้เจริญก้าวหน้า

เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติต่อไป (เขาวานนท์ เขอรรค์, 2524) ดังนั้นการผลิตหนังสือที่
 ำขึ้นโรงเรียนนั้น ไม่ว่าจะเป็นวิชาใดก็ตาม เนื้อหาที่มานหนังสือเรียนควรต้องตอบสนองต่อ
 เป้าหมายของชาติตามที่ประเทศต่าง ๆ ใช้กันโดยทั่วไป คือความต้องการให้เยาวชนของชาติได้
 มีอุดมคติ ความเข้าใจ และมีทักษะที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองดี (ชูลีพร พงษ์สมบูรณ์, 2532)
 ดังที่ระบุไว้ในงานการปฏิญาเพื่อเด็กไทย พ.ศ. 2533 ในการประชุมสมัชชาแห่งชาติ ครั้งที่ 1 ว่า
 ...เด็กต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างดี เพื่อพัฒนาให้มีปัญญา มีคุณธรรม
 ตามหลักศาสนาของตนและจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เด็กต้องได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้
 และทักษะในการดำรงชีวิต มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีเจตคติที่จะไม่เรียนรู้ต่อเนื่อง
 ตลอดชีวิต มีเจตคติที่ดีต่อครอบครัว สังคม และการดำเนินชีวิต มีความเข้าใจเกี่ยวกับ
 ตนเองอย่างถูกต้องเป็นจริง เข้าใจและยอมรับความต้องการ สิทธิบทบาทของตนเอง
 และผู้อื่น เพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ มีคุณภาพและรู้จักอยู่ร่วมกันโดยสันติ...

ซึ่งในประเด็นนี้หนังสือเรียนที่มีบทบาทโดยตรงที่จะช่วยให้เยาวชนมีคุณลักษณะที่ดีตามที่ชาติต้องการ
 ก็คือหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ทั้งนี้เพราะสอดคล้องกับลักษณะธรรมชาติของวิชา ซึ่งเลียวนาร์ด
 เคนเวอร์ซี (Kenworthy Leonard S., 1962) กล่าวไว้ว่า "วิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีจุด
 มุ่งหมายเพื่อฝึกเยาวชนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดี มีความรู้ รู้จักใช้เหตุผลและวิจารณ์ญาณได้
 อย่างถูกต้อง รู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อครอบครัวและประเทศชาติ รู้จักใช้สิทธิในทางที่ถูกต้อง เหมาะ
 สมและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมประชาธิปไตย"

จากลักษณะธรรมชาติของวิชาดังกล่าวนี้ ส่งผลมาถึง เนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา
 กล่าวคือ เนื้อหาสาระที่นักเรียนจะได้รับจากการเรียนวิชาสังคมศึกษานั้น จะต้องประกอบด้วย

- ก. เนื้อหาที่เป็นหลักการและเหตุผล (Fact)
 - ข. เรื่องราวประกอบที่ขยายความ เนื้อหาสังเขปนั้น ให้รายละเอียดเพิ่มขึ้น
 (Information)
 - ค. ประสบการณ์ตรงที่โยง ข้อ ก และข้อ ข ไปสู่ชีวิตประจำวันของนักเรียน
- ในประเด็นดังกล่าว มักพบว่าสังคมศึกษามีวิชาที่ถ่ายทอดเนื้อหา ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมือง
 และศีลธรรม จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งต่อไป หากแต่จะต้องเพิ่มเติม และ เน้นความสัมพันธ์
 ระหว่างตัวนักเรียนกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ดังนั้นหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาจึงมี
 บทบาทเป็นเพียงอุปกรณ์อย่างหนึ่ง ที่ครูใช้เป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์ทางสังคมให้แก่ผู้เรียน

(สมน อมรวิวัฒน์, 2517) จากประเด็นนี้หนังสือเรียนสังคมศึกษาจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการอ่านให้มากที่สุด

ก่อนที่จะกล่าวถึงหนังสือเรียนสังคมศึกษานั้นจำเป็นต้องกล่าวถึงหลักสูตรสังคมศึกษาควบคู่ไปด้วย เนื่องจากหนังสือเรียนนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรแต่ละฉบับ เมื่อพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาของหลักสูตรสังคมศึกษาจะพบว่า ก่อนหน้าที่ประเทศไทยจะมีหลักสูตรฉบับแรกใน พ.ศ. 2435 นั้น เนื้อหาวิชาของสังคมศึกษานั้นจะไม่ปรากฏเด่นชัดนัก แต่เนื้อหาที่ปรากฏนั้นจะสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของวิชาภาษาไทย โดยเนื้อหาจะมุ่งเน้นไปทางด้านจริยศึกษา การสอนให้ทำความดี การละเว้นจากสิ่งชั่ว เป็นต้น เมื่อประเทศไทยมีหลักสูตรฉบับแรกในปี พ.ศ. 2435 นั้น เนื้อหาของสังคมศึกษาก็คงยังเป็นเนื้อหาที่มุ่งเน้นไปทางด้านจริยศึกษาเช่นเดียวกับในช่วงที่ไม่มีหลักสูตร และหนังสือเรียนสังคมศึกษาก็ยังไม่มีการผลิตขึ้นใช้โดยตรงจน พ.ศ. 2458 ถึง พ.ศ. 2498 ซึ่งในช่วงนี้ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับแต่ละวิชา และมุ่งสอนแยกเป็นวิชาต่าง ๆ เน้นเนื้อหาวิชา (Subject Curriculum) เช่น วิชาจรยา วิชาภาษาไทย วิชาเลข เป็นต้น ฉะนั้นหนังสือเรียนในช่วงนี้ก็จะแยกเป็นวิชา ๆ โดยวิชาสังคมศึกษาก็จะมีหนังสือเรียนธรรมจริยา หนังสือความรู้เรื่องเมืองไทย หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ หนังสือประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง เป็นต้น จนใน พ.ศ. 2501 หลังการปฏิวัติ รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการปรับปรุงร่างแผนการศึกษาขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ และความเป็นไปของบ้านเมืองจึงได้ประกาศใช้แผนการศึกษาปี พ.ศ. 2503 โดยมีความมุ่งหมาย ำที่พลเมืองได้รับการศึกษาตามควรแก่สภาพเพื่อเป็นพลเมืองดี มีศีลธรรม และวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพแข็งแรงมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ดังนั้นในด้านการจัดรูปแบบ (Design) ของหลักสูตรฉบับนี้จึงมีรูปแบบการจัดเป็นแบบกำหนดขอบข่ายของความรู้ ใว้อย่างกว้าง ๆ หรือเรียกว่า Broad Field Curriculum มีลักษณะสำคัญคือเป็นแบบผสมผสาน (Integration) ของเนื้อหามากที่สุด โดยรวมเอาวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันและสามารถสัมพันธ์กันได้เข้าเป็นหมวดวิชา (Subject Area) เดียวกัน เช่น วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รวมเข้าเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนเพื่อแก้ปัญหาและข้อบกพร่องของการจัดหลักสูตรแบบเดิมที่ยึดรายวิชา (Subject Curriculum) เป็นหลักในการจัด ำนงที่ช่วยย้ทำให้การเรียนการสอนมีการถ่ายโยงการเรียนรู้มากขึ้น เพราะมีความสัมพันธ์ระหว่างวิชาเกิดขึ้น (ศุภารณ รัตนากูณา, 2534) จากการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้ จึงส่งผลถึง

หนังสือเรียน กล่าวคือหนังสือเรียนที่เคยแยกเป็นวิชา ๆ ก็เปลี่ยนเป็นหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา แต่ถึงแม้ว่าได้หลอมวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แต่เนื้อหาในหลักสูตรก็ยังแยกกันอยู่ เป็นศีลธรรมส่วนหนึ่ง หน้าที่พลเมืองส่วนหนึ่ง และภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ก็ยังแยกกันอยู่ เห็นได้ชัด (กรมวิชาการ, 2513) ดังนั้น ถึงแม้จะมีหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา แต่หนังสือเรียนศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ก็ยังคงมีอยู่ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 นี้ ภูเขาชันกระทั่งในปี พ.ศ. 2517 สภาพบ้านเมือง สังคม เทคโนโลยี ได้เจริญไปอย่างมากมาย และทุกฝ่ายต่างหันมามองการศึกษาว่าล้าหลัง ไม่ทันกับความเจริญ จึงทำให้กระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการปรับหลักสูตรประถมศึกษา (ก.บ.ส.) ขึ้น คณะหนึ่ง ได้ยกร่างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยแบ่งเนื้อหาแต่ละวิชาเป็นมวลประสบการณ์เรียนรู้ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทักษะ เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วยภาษาไทยและคณิตศาสตร์
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ เพื่อดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาและสร้างนิสัย
4. กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เพื่อให้โรงเรียนเลือกสอนอย่างใดอย่างหนึ่งในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 วิชาสังคมศึกษา จึงได้ถูกบูรณาการไปอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งเหตุผลของการรวมเนื้อหาวิชา ธวัช บุรีรักษ์ (2523) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ชีวิตจริง ๆ ของมนุษย์มิได้แยกความรู้ต่าง ๆ ออกเป็นภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เรขาคณิต สุขศึกษา ฯลฯ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เป็นปัญหาที่มีลักษณะรวมๆกัน จะใช้วิชาอย่างเดี่ยวก็ไม่สำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าจะเลือกอาชีพก็คงจะไม่ได้ใช้ แต่ความรู้วิชาเดี่ยวเป็นเครื่องตัดสินใจ แต่คงต้องใช้ความรู้ความคิดจากหลายแง่มารวมในการตัดสินใจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาแต่ละวิชาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การจัดหลักสูตรเป็นแบบประสานวิชาต่างๆเข้าด้วยกันจะช่วยให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้จากหลาย ๆ แง่มุมเข้ามาแก้ปัญหาตนเอง

2. จากทฤษฎีทางจิตวิทยาว่าด้วยการถ่ายโอนในการเรียนรู้ (Transfer of

Learning) คือการเรียนจากวิชาหนึ่งควรจะมีประโยชน์ถ่ายโอนไปสู่การเรียนรู้อื่นๆ หรือการใช้ในชีวิตจริง การเรียนที่ไม่มีการถ่ายโอนเป็นการเรียนที่แคบและสิ้นเปลือง ถ้าเรียนสิ่งหนึ่งแล้วนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้โดยกว้างขวางการเรียนนั้นย่อมเป็นการเรียนที่ประหยัด มีประโยชน์คุ้มค่า ดังนั้นความรู้จากวิชาประวัติศาสตร์จึงควรจะเป็นประโยชน์ในการอ่านทำให้เกิดความซาบซึ้งในนิเวศวัฒนธรรม ความรู้จากวิชาภูมิศาสตร์ควรจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในวิชาประวัติศาสตร์ ความรู้จากวิชาหน้าที่พลเมืองควรจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในการติดต่อกับหน่วยราชการต่าง ๆ ได้จริง ๆ

ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต จะเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งการใช้หลักสูตรจะประสบความสำเร็จไม่ได้หากไม่มีหนังสือเรียนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักสูตร

อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและเนื้อหาสาระวิชาสังคมศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็เพื่อพัฒนาให้เนื้อหาทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ถ้าหนังสือไม่มีการพัฒนาให้เนื้อหาสาระดีขึ้น ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใช้หนังสือเรียนก็จะรับเอาเนื้อหาไม่ถูกต้องไปใช้ ก่อให้เกิดความสับสนในตัวผู้เรียนได้ การพิจารณาและคัดเลือกหนังสือเรียนที่ดี เพื่อให้นักเรียนนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดนั้น เป็นหน้าที่ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครูผู้สอน จะต้องพิจารณาให้รอบคอบที่สุด เพราะบางครั้งนักเรียนอาจไม่ทราบว่า อะไรได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วบ้าง ฉะนั้นครูจึงต้องพิจารณาเลือกหนังสือเรียนให้นักเรียนใช้ โดยครูจะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของหนังสือเรียนที่ดีต่อไปนี้

1. เนื้อหาในหนังสือเรียนต้องตรงตามหลักสูตร ถูกต้อง แท้จริง ถูกต้องในเรื่องข้อเท็จจริง เนื้อเรื่องให้ข้อเท็จจริงที่เป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือชักจูงเด็กให้มีความคิดผิดไปจากความจริง
2. เนื้อหาในหนังสือเรียนควรเรียบเรียงให้นักเรียนได้อ่าน เพื่อความเข้าใจแต่เพียงอย่างเดียว
3. ภาษาที่ใช้ในหนังสือเรียน ควรเป็นภาษาที่อ่านเข้าใจง่ายเหมาะกับวัยและชั้นเรียน
4. ภาพประกอบ ควรถูกต้องชัดเจน ตรงกับเนื้อเรื่อง สวยงาม ภาพสีจะให้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้องมากกว่าภาพขาวดำ ขนาดภาพไม่ควรเล็กหรือใหญ่เกินไป การจัดพิมพ์ควร

เหมาะสม ถูกต้องและมีคำอธิบายในแต่ละภาพ

5. การจัดรูปเล่มของหนังสือ ควรให้เหมาะสมกับวัยของผู้ใช้
6. การจัดหน้าของหนังสือ ควรมีที่ว่างตรงขอบทั้งสี่ด้านให้เหมาะสมกับสายตา

ของเด็ก

7. มีสารบัญช่า หรือที่เรียกว่า ดัชนีท้ายเล่ม สำหรับค้นหาเรื่องที่ต้องการได้
8. หนังสือแข็งแรง ทนทาน เย็บดี กระดาษดี เด็กเล็กควรรำใช้หนังสือที่การเย็บคงทน
9. หนังสือควรมีราคาถูกพอสมควร
10. จะต้องได้รับการแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยอยู่เสมอ เช่น ความ

ก้าวหน้าทางวิชาการต่าง ๆ (วาริ ธีระจิตร, 2531)

จากลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีดังกล่าว จะเห็นได้ว่าหนังสือเรียนที่ดีนั้นประกอบด้วย 3 องค์ประกอบด้วยกัน คือ ด้านเนื้อหา ในตัวหนังสือเรียนที่เสนอให้นักเรียน ด้านวิธีการเรียบเรียง ได้แก่ เทคนิควิธีที่ผู้แต่งสอดแทรกในเนื้อหา เช่น การใช้ศัพท์ง่ายเหมาะสมกับวัยของเด็ก การเสนอเนื้อหาในรูปแบบละคร แบบบรรยาย เป็นต้น และองค์ประกอบสุดท้ายคือ ด้านรูปเล่ม ซึ่งประกอบไปด้วย การจัดหน้าของหนังสือ หนังสือมีความแข็งแรงทนทาน

จากเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าของหนังสือดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา พัฒนาการของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเป็นอย่างมาก นับจากมีหนังสือเรียนขึ้นใช้เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2458 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2534 หนังสือเรียนกลุ่มนี้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามหลักสูตรถึงหลายครั้งด้วยกัน และสาเหตุอีกประการก็คือ การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์คุณภาพของหนังสือเรียน สภาพปัญหาที่นำไปสู่การใช้หนังสือเรียน ความคิดเห็นของครูและนักเรียน เกี่ยวกับหนังสือเรียน การวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียน ตลอดจนการวิเคราะห์ทัศนคติทางสังคมศึกษาในหนังสือเรียน เป็นต้น โดยผู้วิจัยจะศึกษาความเป็นมาและ พัฒนาการของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในระดับประถมศึกษาของไทยด้านเนื้อหา วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรและ เพราะเหตุใด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตรและหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตให้มีคุณภาพเหมาะสม และปรับปรุงการใช้หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาพัฒนาการของหนังสือกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา ระหว่างปีพุทธศักราช 2458-2534 ด้านเนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่ม

สมมติฐานของการวิจัย

ตั้งแต่ พ.ศ.2458 จนถึง พ.ศ.2534 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามหลักสูตรหลายครั้ง ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานของการวิจัยว่า การเปลี่ยนแปลงของหนังสือเรียนสังคมศึกษาและกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตระดับประถมศึกษาในแต่ละช่วง จะเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของหลักสูตร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษาถึงพัฒนาการของหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิตระดับประถมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.2458 จนถึง พ.ศ.2534 ที่จัดทำโดยกระทรวงศึกษาธิการ เท่านั้น โดยมุ่งศึกษาถึงด้านลักษณะ เนื้อหา วิธีการเรียงเรียง และรูปเล่มของหนังสือโดยด้านรูปเล่ม ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะภาพประกอบหน้าปกและภาพประกอบในเนื้อหาเท่านั้น

ข้อดกลงเบื้องต้น

การวิจัยครั้งนี้ถือว่าเอกสารหลักฐานแหล่งข้อมูลที่ได้จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติและเอกสารหรือหนังสืออื่น ๆ ทางราชการเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้และแสดงสภาพความเป็นจริงในการเสนอข้อมูลนั้น สำหรับข้อความที่อ้างอิงจากหนังสือสมัยใดจะคงใช้สำนวนภาษาที่ใช้กันในสมัยนั้น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

หนังสือเรียน หมายถึง หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นเพื่อให้นักเรียนใช้ค้นคว้า และประกอบการเรียน

พัฒนาการของหนังสือเรียน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของหนังสือเรียนในด้านเนื้อหาสาระของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต วิธีการเรียบเรียงและรูปเล่ม เพื่อพัฒนาให้เนื้อหานั้นทันต่อการเปลี่ยนแปลงของหลักสูตร

หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หมายถึง หนังสือเรียนซึ่งจัดทำโดยกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อใช้ในการสอนวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง สังคมศึกษา จริยศาสตร์และ เศรษฐศาสตร์ ในที่นี้หมายรวมถึงหนังสือเรียนโดยเริ่มใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2458 ใช้ชื่อหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ (พ.ศ. 2458) ใช้ชื่อหนังสือเรียนสังคมศึกษา (พ.ศ. 2503) และใช้ชื่อหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน)

เนื้อหา หมายถึง เรื่องราวรายละเอียดสาระของเนื้อเรื่องต่าง ๆ ที่มีในหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

วิธีการเรียบเรียงเนื้อหา หมายถึง รูปแบบการนำเสนอ เนื้อหาของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ได้แก่ การนำเสนอในรูปแบบละคร การบรรยาย การเสนอปัญหา การใช้ภาษา การเรียบเรียงจากเรื่องใกล้ตัวไปสู่เรื่องไกลตัว การลำดับเนื้อหาของหนังสือเรียน

รูปเล่ม หมายถึง การจัดองค์ประกอบต่างๆของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยมุ่งเน้นรูปภาพที่ประกอบในหนังสือเรียนและภาพหน้าปกของหนังสือเรียนเท่านั้น

ช่วงเวลา หมายถึง ช่วงการใช้หนังสือเรียน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2458-2498 ใช้ชื่อหนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2503-2520 ใช้ชื่อหนังสือเรียนสังคมศึกษา และช่วงที่ 3 พ.ศ. 2521-2534 ใช้ชื่อหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ประถมศึกษา หมายถึง การศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-4 ตั้งแต่ พ.ศ. 2458-2503 และการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 ตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503-2521

วิธีและขั้นตอนในการวิจัย

1. วิธีการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เป็นหลัก และเสนอรายงานข้อเขียนในแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytic Description)
2. กลุ่มประชากร เป็นหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา จัดทำโดยกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 23 เล่ม ดังนี้ หนังสือเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย หนังสือเรียนธรรมจริยา หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2 หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง หนังสือเรียนในบ้าน นอกบ้าน หนังสือเรียนเมืองที่เราอยู่ ตอน 1-2 หนังสือเรียนสังคม เล่ม 1,2 หนังสือเรียนสังคมศึกษาชุดบ้านเมืองของเรา หนังสือเรียนสังคมศึกษาชุดบุคคลสำคัญของชาติ หนังสือเรียนสังคมศึกษา ตอนประวัติศาสตร์ไทย หนังสือเรียนสังคมศึกษาชุดเราและเพื่อนบ้านของเรา หนังสือเรียนศีลธรรม หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง หนังสือเรียนภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ป.5, ป.6, ป.7 หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.3 หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.4 หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.5 หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.6 โดยเริ่มใช้ พ.ศ.2458 ถึง พ.ศ.2534 โดยแบ่งช่วงหนังสือเรียนออกเป็น 3 ช่วงเวลา ตามการเปลี่ยนแปลงของชื่อหนังสือเรียน 3 ช่วง ดังนี้
 - 2.1 หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ.2458 ถึง หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 โดยใช้หนังสือเรียนนี้จนถึง พ.ศ.2502
 - 2.2 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503-2520
 - 2.3 หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521-2534
3. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า
 - 3.1 ช่วง พ.ศ.2458-2502 (หนังสือเรียนหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์) ใช้ข้อมูลในการศึกษา ดังนี้
 - 3.1.1 หลักฐานปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารที่เป็นของทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ราชกิจจานุเบกษา กฎระเบียบ ประกาศ และพระราช

บัญญัติ จดหมาย เหตุการณ์ต่าง ๆ คำสั่ง เอกสารหลักสูตร คู่มือครู ประมวลศึกษาหรือประมวล การสอน หนังสือเรียนแต่ละช่วงสมัย คำสั่ง ประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ บันทึกของผู้เกี่ยวข้อง รายงานด้านการจัดการศึกษา รายงานของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้านการจัดการศึกษาตั้งแต่เสนาบดี รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ และสภาพสังคมในแต่ละช่วงอย่างสังเขป โดยเฉพาะในช่วงแรกที่ ไม่สามารถหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาเสริมได้

3.1.2 หลักฐานทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือต่าง ๆ งานวิจัย เอกสารประกอบการสัมมนา และปาฐกถา บทความ รายงานการประชุมทางวิชาการ และวารสารต่าง ๆ

3.2 ช่วง พ.ศ.2503-2520 (หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา) และช่วง พ.ศ. 2521-2534 (หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต) ใช้ข้อมูลในการศึกษาเหมือนข้อ 3.1.1 และ 3.1.2 แต่เพิ่มข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ประกอบเข้ากับข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิด้วย โดยจะสัมภาษณ์ผู้มีหน้าที่และความรู้เกี่ยวกับหลักสูตร และหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต รวมทั้งองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

3.2.1 สัมภาษณ์ผู้มีความรู้ ประสบการณ์ในด้านการผลิตหนังสือเรียนกลุ่ม สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีรายนามดังต่อไปนี้

3.2.1.1 รองศาสตราจารย์ลินจง อินทร์มพรรษ์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2.1.2 นางสุภรณ์ สภาพงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์แนะแนวการศึกษาและอาชีพ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.3 นางปราณี รอดโพธิ์ทอง ผู้เชี่ยวชาญพิเศษระดับ 9 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.4 นางสาวจาเริญ ให้อภัย ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาหลักสูตร ระดับ 8 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.5 นางสาวเพราพรรณ โภกลมมาลัย นักวิชาการศึกษา ระดับ 8 หัวหน้าหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.6 นางวันเพ็ญ สุทธากาศ นักวิชาการศึกษา ศูนย์พัฒนา หนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.7 นางสาวสุกัญญา งามบรรจง หัวหน้ากลุ่มพัฒนาสื่อด้าน
คุณภาพชีวิต กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.8 นายทวีพร ทองคำใบ นักวิชาการช่างศิลป์ระดับ 6
ฝ่ายเลขศิลป์ ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.1.9 นางมุกดา ต้อง เสรีกุล เจ้าหน้าที่ห้องสมุดหนังสือเรียน
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

3.2.2 สัมภาษณ์ครูผู้มีประสบการณ์ด้านการใช้หนังสือเรียนกลุ่มสร้าง
เสริมประสบการณ์ชีวิต ในระดับประถมศึกษา จำนวน 10 ท่าน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 จำนวน 5 ท่าน ซึ่งเคยใช้หนังสือเรียนตามหลักสูตร
ประถมศึกษา 2503 ดังมีรายนามต่อไปนี้

1. นางประทุม รัตติวัฒนา อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียน
รัตนจินะอุทิศ กรุงเทพมหานคร

2. นางกาญจนา หาญศิริกานนท์ อาจารย์ 2 ระดับ 5
โรงเรียนนาหลวง กรุงเทพมหานคร

3. นางบุญศรี กลิรัตน์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียน
พลอยจตุรจินดา กรุงเทพมหานคร

4. นายทวีป มหาวิจิตร อาจารย์ 1 ระดับ 4 โรงเรียน
บ้านบึงไทร จังหวัดสระบุรี ได้รับรางวัลครูสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับจังหวัด
ปีงบประมาณ 2528

5. นางบุญชู ศรีสุข ชำราชการบ้านจ

กลุ่มที่ 2 จำนวน 5 ท่าน ซึ่งเคยใช้หนังสือเรียนตามหลักสูตร
ประถมศึกษา พ.ศ.2521 ดังมีรายนามต่อไปนี้

1. นางลัดดาวัลย์ แสงสาส์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียน
วัดฉัตรแก้วจกณีนี กรุงเทพมหานคร ได้รับรางวัลครูวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับ
กรุงเทพมหานคร ปีงบประมาณ 2535-2536

2. นายทันทีตย์ ชอธรรม อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียน
ชุมชนจอมบึง จังหวัดราชบุรี ได้รับรางวัลครูวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่นระดับจังหวัด

ปีงบประมาณ 2535

3. นางศุภวรรณ รัตนากุณา อาจารย์ 2 ระดับ 5 โรงเรียน
รัตนจินะอุทิศ กรุงเทพมหานคร

4. นายสมชาย ศรีโชค อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัด
ไก่เตี้ย กรุงเทพมหานคร ได้รับรางวัลครูวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตดีเด่น ระดับกรุงเทพ
มหานคร ปีงบประมาณ 2536

5. นายทวี หนูประดิษฐ์ อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัด
บางปะกอก กรุงเทพมหานคร

เกณฑ์ในการเลือกครูผู้ให้สัมภาษณ์ คือต้องสอนกลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิตในระดับประถมศึกษามาแล้วอย่างน้อย 15 ปี

3.2.3 หัวข้อในการสัมภาษณ์ ได้แก่

ก. พัฒนาการของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต
ในด้านเนื้อหา วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม

ข. ข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในด้านเนื้อหา
วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม

4. วิธีสัมภาษณ์ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ โดยผู้วิจัยเตรียมคำถามใน
ขอบเขตดังกล่าวล่วงหน้า รวมทั้ง เป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วย

5. ศึกษาข้อมูลโดยผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิมารวบรวม เพื่อศึกษาข้อมูลใน
เรื่องต่าง ๆ และจัดบันทึกไว้ เพื่อจะได้ทราบข้อมูลของหนังสือเรียนว่าเนื้อหาของหนังสือเรียน
เป็นอย่างไรตรงตามหลักสูตรหรือไม่ เนื้อหาในหนังสือเรียนเน้นอะไร ด้านวิธีการเรียบเรียง
มีวิธีการนำเสนอเรื่อง ราวอย่างไร นำเสนอในรูปแบบทละคร หรือบรรยาย ใช้ภาษาที่รัดกุมและ
เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนหรือไม่ มีการเรียงลำดับของเนื้อหาเป็นระบบหรือไม่ ด้านรูปเล่มนั้น
เป็นอย่างไร ภาพหน้าปก ภาพประกอบเนื้อหา ขนาดของภาพเป็นอย่างไร และเพราะสาเหตุ
อะไร เนื้อหา วิธีการเรียบเรียงและรูปเล่มถึงมีการเปลี่ยนแปลงไป

6. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากเราอ่านเอกสารปฐมภูมิ และจากการสัมภาษณ์เพื่อ
ประมวลถึงพัฒนาการ และสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ในด้านเนื้อหา
วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม

7. นำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาจัดประเภทของข้อมูล เพื่อดูว่าควรอยู่ในเรื่องเดียวกันหรือไม่ อย่างไร และสรุปผลของข้อมูลที่ได้ทั้งหมดเพื่อเสนอข้อมูลเป็นความเรียงอย่างละเอียด

8. เสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการของหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในระดับประถมศึกษาในแต่ละช่วงสมัย ทางด้านเนื้อหา วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม

2. เป็นแนวทางแก่กระทรวงศึกษาธิการ สถาบันการศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรหนังสือเรียนสังคมศึกษา และหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ให้มีคุณภาพเหมาะสม สอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาของชาติ และสภาพสังคม

3. เป็นแนวทางสำหรับครู ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการปรับปรุงการใช้หนังสือเรียนเพื่อการเรียนการสอนจะได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. เป็นแนวทางแก่ผู้ผลิตหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต จะได้ผลิตหนังสือเรียนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

5. เป็นแนวทางสำหรับการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนต่อไป